

SİYASET FELSEFESİ PERSPEKTİFİNDEN DEMOKRASİ VE ANA AKIM İLİŞKİSİ: ÇELİŞKİ Mİ, TUTARLILIK MI?

Sinan EVCAN*

ÖZET

Bu çalışmada, demokrasi ve ana akım değerler arasında çelişkiler oluşabildiğini tespit eden felsefecilerin düşünceleri temel alınarak geçmişten günümüze demokrasinin özü ile bu değerler arasında ne tarz ontolojik çelişkilerin ortaya çıktığı araştırılmıştır. Bu amaçla ana akım değerlerin, düşünsel azınlıklar ve demokrasi üzerindeki etkileri geçmişten günümüze Platon ve John Stuart Mill gibi siyasal düşünürler ışığında incelenmiş, ana akım değerlerin yönetimler tarafından nasıl kurgulanıp yaygınlaştırıldıkları Louis Althusser ve Alain Badiou'nun tespitleri eşliğinde etüt edilmiştir. Demokrasinin, yaygınlaştırılan değerlerle tarihin birçok aşamasında tezat oluşturmasının nedenleri özünü Rousseau'cu düşünüşten alan "yapay merkez" kavramıyla açıklanmıştır. Sonuçta günümüzün küresel temsili demokrasinin ve neoliberal ana akım profilinin hangi noktalarda ve neden demokrasinin özü ile çelişkiye düştükleri Wendy Brown ve Jacques Ranciere gibi günümüz filozoflarının tespitlerinden hareketle anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ana akım, Demokrasi, Yapay Merkez, Temsil, Düşünsel Azınlıklar

RELATION BETWEEN DEMOCRACY AND MAINSTREAM FROM THE PERSPECTIVE OF POLITICAL PHILOSOPHY: DILEMMA OR COHERENCE?

ABSTRACT

In this study past and ongoing ontological dilemmas between concepts of democracy and mainstream values were studied based on the ideas of political philosophers who have detected dilemmas between those values and democracy. Effects of mainstream values on intellectual minorities and on democracy were studied referring to thinkers like Plato and John Stuart Mill. The ways those values are designed and have been made widespread are analyzed with reference to Louis Althusser and Alain Badiou. The reason why democracy has constituted a paradox with those widespread values throughout the history, was explained by a concept called "artificial center" taking its essence from Rousseau. As conclusion, the questions why and on what points today's global representative democracy and neoliberal mainstream profile contradict with the essence of Democracy was answered in harmony with the ideas of contemporary philosophers such as Wendy Brown and Jacques Ranciere.

Keywords: Mainstream, Democracy, Artificial Center, Representation, Intellectual Minorities

---

* Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Bahar/Spring, sayı/issue: 25, s./pp.: 323-345.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 20.12.2017
Makalenin kabul tarihi: 26.04.2018

Giriş

Siyasette, basında, sinemada, toplumun ilgisini kazanmayı veya kazancı hedefleyen hemen her alanda ortalama değerler gözetilerek strateji üretmek kazancın veya ilgi çekebilmenin garantisi olarak görülmüştür. Örneğin sinemada amaç gişe başarısı ise yapımcı mümkün olduğu kadar girift ve entelektüel metaforlardan kaçınmak isteyecektir çünkü amaç mümkün olduğu kadar çok kişiye seslenebilmek ve onların ilgisini çekebilmektir. Birçok yazılı ve görsel basın kuruluşunda temel hedef *rating* ve *tiraj* arttırmak olduğundan halkın çabuk ilgisini çekebilecek *sansasyonel* haberlere yer vermek ve içerik konusunda çok derine inmemek temel hedef olarak konulur.

Bir toplumda herkesin aydın¹ olması, ortalamadan farklı düşünmesi, hakikatleri söylemesi ve yüzeysel olana burun kıvrması elbette beklenemez. Dünya tarihindeki deneyimler göstermiştir ki en gelişmişinden en az gelişmişine kadar tüm dünya toplumlarında *entelektüel* olarak adlandırılan kişiler daima azınlıkta olmuşlardır. Herkesin aristokrat veya aydın olabileceği bir dünya yaratmak, Alain Badiou'ya göre sadece komünizme has bir rüya idi.²

Basit olarak irdelendiğinde, her toplumda sırasıyla okumamış veya az okumuşlar, İngilizce'de *mainstream* olarak adlandırılan ana akım³ ve de okuyan, eleştiren, sorgulayan aydınlar bulunur. Ana akımlar genelde toplumdaki en yaygın düşünce kalıplarını ve normları oluştururlar. Ana akım değerlerin bilgi, düşünce ve inanılan doğrular anlamında bir anlamda ortalamayı temsil ettikleri ileri sürülebilir. Toplumun geneli hangi düşünce ve değer yargılarına sahipse ortalamasının da aşağı yukarı aynı değerler ve düşünceler etrafında kümelenmesi beklenir. Ana akım değerler yaygın oldukları, ve modern toplumlarda kitle iletişim araçları da bu değerler üzerinden etkileme ve izleyici çekme stratejisine giriştikleri için okumamış veya az okumuş kitleler üzerinde bu ortalama değerlerin etkilerinin, aydınların bu kitleler üzerindeki etkilerine göre daha güçlü olmaları beklenir. Aydınların toplumun geneline oranı Fransa'da Mısır'a oranla daha fazla olabilir. Ancak oranı ne kadar daha fazla olsa da Fransız aydınlarının sayısı Fransa'da azınlık, Mısır aydınlarının sayısı da Mısır'da azınlık konumundadırlar. Matematiksel bir kanun olarak görülebilecek bu tespit aslında merkez kaç kanununa benzerliği ile fiziksel bir kural olarak da kabul edilebilir. Merkeze bağlı ama merkezin uzağında dönen cisimlerin hareket alanı, merkeze bağlı ama yakınında dönen cisimlerden daha fazladır. Gel

¹ Aydın TDK sözlüğüne göre “Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver” anlamına gelir.

² Alain Badiou, Kristine Ross, Daniel Bensaid, Wendy Brown, Giorgio Agamben, Jean Luc Nancy, Jacques Ranciere, ve Slavoj Zizek , *Democracy in What State*, Columbia University Press, New York. 2011, s11

³ Ana Akım (*Mainstream*), *Cambridge Dictionary*'e göre yaygın olarak kabul edilen yaşam tarzı ve inançlardır.

gelelim, merkezden uzakta dönen cisimlerin merkezle bağları da, merkeze yakın olarak dönen cisimlerin merkeze olan bağlarından daha zayıftır. Bu *metafor* her ne kadar toplumdaki aydınların merkezden uzakta olma durumlarını bir nebze olsa açıklamayı başarsa da, aynı zamanda kimsenin merkezden tam olarak kopamayacağını da ortaya koyar. Kısacası herkes merkeze yer çekimiyle bağlıdır ve bu çalışmanın ileri safhalarında bahsedeceğimiz gibi asıl sorun merkezin dünyada nasıl konumlandığı sorunudur.

Fransız düşünür Jean Jacques Rousseau'nun *Eşitsizliğin Kökenleri* isimli eserini okuduğumuzda doğa durumu *-state of nature-* isimli bir kavramla karşılaşırız. Doğa durumu Rousseau'ya göre insanların birbirlerine en eşit oldukları durumdur çünkü doğa durumunda insan henüz doğanın ayarlarıyla oynamamış, barutu keşfetmemiş, özel mülkiyet ve ihtiyacından fazla kazanma sevdasına girişmemiştir.⁴ Rousseau'ya göre ne zaman özel mülkiyet ve ihtiyacından fazla kazanç sağlama sevdası başlamışsa o zaman hem doğanın hem de insanların dengesi bozulmuştur. Bizim çalışmamızda Rousseau'nun anlattığı bu durumu dünyanın merkezinin kayması olarak da adlandırabiliriz. Kısacası medeniyetlerin gelişmesi, bazı medeniyetlerin diğerlerine göre hem askeri hem de sermaye konusunda daha istahlı olmaları sonucunda eşitsizlikler derinleşmiş, dünyanın doğal merkezi de sömürge avına giren devletlerin tekelinde yapay bir merkez haline dönüşmüştür.⁵

Bu merkezler ana akımları nasıl şekillendirmişlerdir? Bu sorunun cevabı araştırma konumuzun ilk evresini oluşturacaktır. Ana akımların siyaseti, siyasetin de ana akımları nasıl etkilediği sorunsalı ve ana akım ile demokrasi arasında oluşabilecek paradoksların ontolojik incelemesi çalışmamızın ikinci aşamasında analiz edilecektir. Son aşamada, çeşitli gerekçelerle özünden kopmuş olan demokrasinin yeniden özülle buluşabilme olasılıkları tartışılacaktır. Platon'dan Alain Badiou'ya, bu konularda düşünce üretmiş felsefecilerin eserleri çalışmamızda temel oluşturucu unsurlar olarak yer alacaklardır. Bu çalışma bir demokrasi eleştirisi değildir, demokrasinin tarih boyunca özünden kopmuş olduğunun bir tespiti ve bu durumun eleştirisidir. Yazı hakikatli bir demokrasinin koşulu olarak ana akımların, yani çoğunluğun değer yargılarını şekillendiren kitlelerin, siyasi gücün değirmenine su taşıyan değil, toplum yararını gözetecek değer yargılarına sahip olmaları gereğinin altını çizmektedir.

⁴ Jean Jacques Rousseau, Discourse on the Origins of Inequality (1751), Translated by G.D.H.Cole. Printed in Academic Journal End of Nature, Spring. 2002

⁵ Sinan Evcan, *La Politique à Travers Lautréamont, Harmattan, Paris, 2009, s 251*

Yapay Merkezde Oluşan Ana Akım Değerlerin Demokrasi ve Bireysel Özgürlüklere Etkileri

Yapay merkez kavramını felsefi anlamda biraz genişletmemiz gerekirse Platon’un Devlet eserine başvurabiliriz. Biliriz ki Platon, meşhur mağara alegorisinde gölgeler ve hakikatler arasında keskin bir ayırım yapmıştır. Platon’un bu ayırımında hakikatlerin tarafını tuttuğu aşikardır. İşte tam da bu ayırımı gölgeleri yapay merkez, hakikatleri ise doğal merkez olarak algılayabiliriz. Platoncu düşünüşten çıkarabileceğimiz sonuç doğal merkezin, hakikatin özünü bilen felsefecinin akli önderliğinde korunan merkez olduğudur.⁶ Doğal merkezin, Platoncu bir yaklaşımla, hakikatlerin adaletsiz bir şekilde dikte edilmiş şartlara boyun eğmediği bir durum olduğunu düşünebiliriz. Bu, adaletsizliklerin içi boş söylemlerle veya *sofizmler*⁷ ile meşrulaştırılmaya çalışılmadıkları bir durumdur. *Sofizmden* doğan ortalama değerler bu durumda yapay değerler olacaklardır.

Sofizmin baskın değer olduğu bir toplulukta ortaya çıkan ortalama değerlere karşı üstten bakan tutum da haliyle Platon’a dayanır. Platon, çoğunluğun kabul ettiği ana akım değerlere düşmanca bakmıştır. Platon, aynı zamanda, demokrasinin ortalama değerleri yeniden ürettiği ve ileri götürmediği savıyla demokrasiye de mesafeli durmuş bir flozofur:

“Ortalamanın üzerine çıkan bir yaradılışa sahip olmayan kimsenin, çocukluktan itibaren gerek oyunlarla gerekse ciddi ilişkiler içinde güzele nasıl davranacağını öğrenmemişse hiçbir zaman becerikli, gayretli, çalışkan (erdemli) biri olamayacağı ilkesini ortaya atmıştık. Demokrasi yüce bir poz takınarak bütün bunları, çok çok ötesinde bir yerde tutar ve bir siyaset adamının içinden geldiği şartlara hiç aldırış etmeyip halk karşısında iyi niyetini belli eden herkese değer verir!”⁸

Platon bununla da kalmayıp, ortalama ve altında değerlerle yetişen insanlara demokrasi ile birlikte her türlü özgürlük tanındığını ve bir şekilde bu insanlar yönetimi ele alırlarsa; demokrasinin tiranlığa dönüşme riskini taşıdığını da söyler. Kısacası ortalama ve daha da altındaki değerlere sahip birisi toplumun en tepesinde yer alabilecek güce de demokrasi sayesinde erişebilir: “Tiranlık da Demokrasi’den başka bir devlet düzeninden doğmaz..

⁶ Bu tarz bir merkez, Platoncu bir düşünür olan Alain Badiou’nun *L’être et l’événement* adlı eserinde anlattığı – *état de la situation*- var olan durumun o anki hali kavramıyla da açıklanabilir. (Badiou, 1988:122) *Etat*, Fransızca’da büyük harfle yazıldığında devlet, küçük harfle yazıldığında ise durum anlamına gelir. Badiou’nun düşüncesinden çıkaracağımız sonuç, devletin belli bir sınıfın ekseninde kurgulanması durumunda merkezin yapay (*Etat de la situation*), devletin olmadığı durumda ise merkezin olması gereken evrensel durumunda olacaktır (*état de la situation*)

⁷ Antik Yunan döneminde önemli bir düşünce ekolu olan Sofizm, Platon’un gözüyle içi boş ama etkileyici sözler söyleme sanatıdır.

⁸ Platon, *Devlet*, Bordo Siyah Yayınevi, İstanbul, 2005, s 203.

En üst düzeydeki özgürlükten (serbestlikten) en büyük ve katı uşaklık (kölelik) doğar.”⁹

Açıkça görülüyor ki Platon, demokrasi'nin getirmiş olduğu sınırsız özgürlüklerin faydasına inanmamaktadır. Daha baştan erdemli ve bilgili filozof kralların yönetici olması gerektiğine inanan Platon için halktan, sıradan birisinin yönetim erkine sahip olabilmesi düşünülebilecek bir şey değildir. Platon bir çok konuda eşitlikçidir ancak yönetim erdemini sadece filozoflara layık görür. Halkı bir yığın olarak görüp onu küçümseyen Platon, bu yığından bir yönetici çıkarsa, o yöneticinin bir tirandan başka bir şey olamayacağını iddia eder.

Ve halk her zaman, bir adamı ötekilerden ayırıp tepeye koyma, bunu pohpohlayıp şişirerek büyütme alışkanlığı gösterir!”

“Öyledir!”

[d] “Öyleyse şimdi açık seçik belli olan şu: Bir tiran doğup ortaya çıkıyorsa işte başka hiçbir yerden değil de bu liderlik kökünden çıkıp büyür!”

“Çok açık!”

“Peki halk önderliğinden tirana bu geçiş nasıl başlar? Besbelli ki önder kişi mitostaki adam gibi davranıp hareket etmeye başladığında; hani şu Arkadya'daki Lykaïos Zeus'u Tapınağı üzerine anlatılan mitostaki adam gibi.”

“Hangi mitosta?”

“Şunda: Hani başka hayvanların etinin arasına bir parçacık da olsa insan iç organlarının parçası karışmışsa, bu insanın iç organlarının tadını bir kez almış olan kişi, kaçınılmaz olarak bir kurda dönüşürmüş. Yoksa duymadın mı bu mitosunu?”

[e] “Duymaz olur muyum!”

“Aynı şey o koruyucu efendi için de geçerlidir: Kendisine ölümüne kadar sadık güruhla birlikte halkın tepesine geçmiş kişi, soyunun akrabalarının kanından uzak durmaz, rakibini, çok sık rastlandığı gibi, haksız yere mahkemeye sürüklerse ve bir insan hayatını yok ettiği için üzerine kan sıçrayıp lekelenirse ve lanet dudaklarıyla ve diliyle akraba kanının tadına bakarsa ve (insanları) sürer, öldürür ve halkın borcunu silmekten ve toprak bölüştürmekten söz edip durursa, bu adamın rakiplerince mahvedilmesi ya da bir tirana, yani bir insanken bir kurda dönüşmesi kaçınılmaz

bir son, bir kaderdir.”¹⁰

Platon ideal bir yöneticinin adaletli ve erdemli birisi olmasını savunur ve bu konuda yokluktan gelen veya eğitimsiz insanlara güvenmez. Platon'a

⁹ Platon, A.g.e, s 208.

¹⁰ Platon, a.g.e, s 208.

“Siyaset Felsefesi Perspektifinden Demokrasi ve Ana Akım İlişkisi: Çelişki mi, Tutarlılık mı?”
Sinan EVCAN

göre yokluktan gelen kişi doymamış olduğu için ruhunda çeşitli kompleksler barındıracak ve de eninde sonunda para ve statü hırsına girecektir. Eğitimsiz olan da bilmediği için yanlış kararlar verecektir. Sonuç olarak ne gerçek mutluluğa, ne de gerçek hazza ulaşmak mümkün olacaktır:

“Bir insan sadece gözüpek, atılgan ruh bölümünün peşinden giderse, bu nedenle de hırslı, kıskanç, zafer isteklerinden dolayı şiddet uygulayıcı, tahammül edilmezliğinden dolayı öfkeyle doluyorsa,[d] ruhun bu bölümünde de benzer şeyler ortaya çıkmaz mı? Dolayısıyla bu kimse, düşünceden, akıldan yoksun halde şan ve şeref hırsının doyurulması için çabalayacaktır.”¹¹

Unutmamak gerekir ki ortalama değerlerin hakim olduğu bir dünya ancak ve ancak ortalama değerlerin hakikatsiz olması durumunda adaletsiz bir dünyadır. Yani merkez kaymamış ve sıradan insanların hakikatle olan bağları zayıflatılmamış olsaydı belki de ortalama kabul edilen insanlar da Platon için bir tehlike arz etmeyeceklerdi.

Platon her ne kadar adalet, eşitlik ve sol siyasetin öncüllerinden kabul edilse de, elitist ve ortalama kitleleri küçümseyen tavrı onun ister istemez muhafazakar olarak da anılmasına neden olmuştur. Örneğin insanlığın genelinin kötülüğe meğilli olduğunu düşünen Nicholo Machiavelli ve Thomas Hobbes gibi daha çok sağ eksenli politikaları etkilemiş filozoflar da aynı Platon gibi ortalama kitlelerin yanlış yapmaya açık kitleler olduklarına inanmışlardır. Machiavelli’ye göre bu kitleler yalancı liderlerin yönetimine dahi müstahaktırlar:

“Sağduyulu bir yönetici, verdiği sözü tutmak zararına olacaksa ve söz vermesini gerektiren gerekçeler ortadan kalkmışsa, sözünü tutamaz, tutmamalıdır da. İnsanların hepsi iyi olsaydı, bu öneri iyi olmazdı; ama insanlar kötü oldukları ve sana verdikleri söze bağlı kalmayacakları için, sen de onlara verdiğin söze bağlı kalmak zorunda değilsin.”¹²

Marksizmin öncüllerinden Hegel için bile genel ve ana akım kitleler için verilen hüküm, bu kitlelere güvensizlik anlamında, Machiavelli veya Hobbes’un yaklaşımından pek de farklı değildir. Hegel’ e göre tekil bireylerin toplamı olan halk birarada yaşar ancak bir yığın olarak. Halk, eylemleri ve hareketlerinin sonucu olarak ancak basit, akılcılıktan uzak ve korkutucu olabilecek şekilsiz bir kitledir. Düzensiz bir bütün olan halktan genellemeler ve tek taraflı kararlar dışında bir şey beklemek Hegel’e göre imkansızdır.¹³

¹¹ A.g.e, s 226

¹² Nicholo Machiavelli, *Prens*, çev: Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2012, s 69

¹³ G.W.F Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, s 303

Tam da bu noktada Rousseau’ya dönelim ve ilkelden medeniyete doğru yol alırken bir merkez kayması yaşandığını hatırlayalım. Doğanın kendine göre az çok adaletli düzeninin sonucu olan doğal merkez zamanla kazanç ve varlık hırsına yenik düşmüş insanın yapay merkezine dönüştüğünde ortalama kavramı da ister istemez eksen kayması yaşamıştır. Kısacası doğa durumunda zehirli olmayan ortalama insanlık, doğanın hakikatini kaybettiğinde zehirli olabilme potansiyeline sahip olmuştur. Bir varsayım olarak Hobbes ve Machiavelli’nin insanlığın doğasına güvensizliklerinin bu merkez kaymasının sonucu olması muhtemeldir. Ontolojik anlamda korkunun güvensizlikten, devlet ihtiyacının da özünde güven ihtiyacından kaynaklandığı birçok felsefi bakış açısından analiz edilebilir. Örneğin Rousseau’nun görüşleri ile taban tabana zıt bir eksen de bulunan Thomas Hobbes için ‘Doğa Durumu’ kavramı tüm insanlığın savaş durumunda ve teyakkuz halinde yaşadığı bir durumu işaret eder.¹⁴ Bu durum Hobbes için hiç de istenilir bir durum olmayıp bir egemenin yönetimi altında bir an önce güvenlik ve asayiş sağlanmalıdır. Yani Rousseau için doğa durumunda doğal olan merkez, Hobbes için daha baştan yanlış bir merkezdir. Hobbes’dan yola çıkarsak, böyle bir merkezde, insanlığın geneli ve ortalama kitleler ister istemez güvensizlik içinde yaşayacaklardır.

Modern çağa geldiğimizde, ortalama değerler teması birçok düşünür tarafından yeniden analiz edilmiş ve bu temanın demokrasiyle ilişkisi sorgulanmıştır. Örneğin modern çağ filozoflarından ve ilk liberal düşünürlerden biri olarak kabul edilebilecek John Stuart Mill, ortalama değerlerin ve çoğunluğun azınlık üzerindeki dayatmasının son derece tehlikeli olduğunu birçok kez dile getirmiştir. Mill’e göre ortalama insanların ve yığınların fikirlerinin her yerde baskın fikirler haline dönüşmesi bireysel düşüncelerin de önünü tıkamıştır. Bu yüzdendir ki azınlıkta kalan ekzantrik fikirlerin önü açılmalı ve bu fikirlere sahip olanlar cesaretlendirilmelidir. Mill’e göre toplum birkaç akıllı ve birçok cahilden meydana gelen bir topluluktur.¹⁵ Toplumda çoğunluğun tiranlığı, Mill’e göre toplumun evvelden önlemini alması gereken bir musibettir. Mill’e göre bazen toplumun bizzat kendisi tiranlaşabilir. Bu durumlarda tiranlığın uygulanması sadece siyasi memurların elinden çıkarak topluma da sirayet eder. Toplumun uyguladığı tiranlık siyasi otoritenin uyguladığı baskıdan çok daha etkilidir. Bu tarz tiranlık her ne kadar aşırı cezalar vermese de hayatın ince detaylarına sirayet ederek ruhları hapseder. Burada Mill aslında günümüzde mahalle baskısı adını verdiğimiz pratiğin tehlikesine ilk işaret eden filozoflardan sayılabilir. Ana akım düşüncelerin var olmaları bir yana bu düşüncelerin kendi

¹⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Printed for Andrew Crooke at the Green Dragon in St Pauls Church Yard, 1651, s 88

¹⁵ Bayram Yılmaz, “John Stuart Mill’in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 7, 2014, s 64.

varlıklarını tüm topluma tek doğru olarak dikte etmeleridir aslında Mill için tehlikeli olan. Bu tarz tehlikelerin siyasi olarak da ortaya çıkabileceklerini düşünen ve bunun için alınabilecek önlemleri değerlendiren Mill, okumuş azınlıklara, eğitimsiz çoğunluktan daha fazla oy hakkı verilmesi gereğine değinmiş ve bu azınlığı sıradan çoğunlukla eşitleyerek çoğunluktan, çoğulculuğa geçişi düşünmüştür.¹⁶ Burada Mill’in elitist bir kolaycılığa kaçtığını düşünebiliriz.

Mill için halkın despotizmden korunması için önemli olan bir eşik mevcuttur. Bu eşik toplumda okumuşların, düşünenlerin ve sorgulayanların mevcut olmasıdır. Eğer halk tümüyle cahil ve barbar ise Mill böyle bir halka despotik bir yönetimi reva görür; ancak bu yönetim halkın genelini bilgilendirerek ileri taşıyan tarzda despotik bir yönetim olmalıdır. Halk özgür ve eşit tartışma gücüne erişene kadar bir Charlemagne’a veya bir Akbar’a müstahaktır. Halk bu güce eriştikten sonra ise sırf bazılarının güvenliği için bile olsa despotik uygulamalar kabul edilemezler.¹⁷ Kısacası Mill için asıl önemli olan şeyin cehalete karşı bilginin galibiyeti olduğunu görüyoruz. Söz konusu cahillerin değerleriyle yönetilmekse Mill bir elitist; söz konusu eğitilmişlerin değerlerinin korunmasıysa Mill bir demokrat haline dönüşür. Ortalama insanların cehalete doğru yelken açmaları Mill için her zaman bir risktir. Bunu Mill’in neden risk olarak algıladığını anlamak aslında o kadar da zor değil. Ortalama olan geneli yansıttığı için bu genel bloğun tavrı da özgürlük için belirleyici bir tavidir. Yani ortalama kitleler özgürlük ve çoğulculuk konusunda kısıtlayıcı bir tutum sergilemezler ise toplum daima dengeli bir çoğulculuk potasında yaşayabilir.

Bu konuda Hegel’de Mill ile benzer görüşlere sahiptir. Hegel’e göre eğitilmiş orta sınıflar halkın özgürlük ve haklar konusundaki bilincini oluştururlar. Gelişmiş bir hak bilinci ancak orta sınıfta bulunur. Ancak bu orta sınıf vatandaşların çıkarlarını kalpten hissetmez ise bu vatandaşların üzerine onları ezmek ve boğmak için bir balık ağı atmaya benzetilebilir.¹⁸ Çoğunluk ve çoğulculuk farkı aslında günümüz demokrasilerini algılamakta çok önemli bir yer tutar. Bunu bir orkestra metaforu ile anlatmaya çalışırsak; bir senfoni orkestrasının konserinde baskın olarak kemanın sesi duyulsa da, obua bu sesi tamamlayıcı veya bu sese katkı yapıcı bir enstrüman olarak sesini yine de hissettirir. Konserine ve bestesine göre değişse de obua genelde azınlıktır. Ancak obuayı ve keman hariç tüm enstrümanları orkestradan çıkarırsak o orkestra monoton bir orkestra olur ve hiç bir besteci böyle bir monotoniyi istemez. Hatta arada bir keman sesini kırmaz ve obuayı dinlemezse

¹⁶ John Stuart Mill, *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIX - Essays on Politics and Society Part II*, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady, University of Toronto Press, Toronto, 1977, s 488.

¹⁷ John Stuart Mill, a.g.e, 2003, s 17.

¹⁸ G.W.F Hegel, *Lectures on Natural Right and Political Science: The First Philosophy of Right*, University of California Press, Berkeley, 1995, s 145

kendi bindiği dalı da kesecek ve aslında kendinin müziğe kattığı zenginliğin bizzat çok seslilikten kaynaklandığını unutacaktır. Birbirine benzeyen tek tip kişiler, bir araya geldiklerinde, çoğulclüğün onlara kattığı zenginliği anlamakta ve bir süre sonra sürekli kendilerinininkine benzeyen sesleri duymaktan ne kadar sıkıldıklarını idrak etmekte zorluk çekebilirler.

Birbirine benzeyen tek tip sesler yaratmak aslında otoriter devletlerin bir özelliğidir. Bazı devletler aykırı sesleri ne kadar azaltır, çıkan sesleri de kendi statükosu ile ahengli hale getirirse iktidar erkini de o kadar sağlam hale getirecekleri varsayımıyla hareket ederler. Eğitim eleğinden geçirdikleri kitleleri devlete sadık bireyler olarak yetiştirmek aslında her devletin az ya da çok başvurduğu bir stratejidir. Nietzsche, bu konuda biraz da ileri giderek, devlete boyun eğen ve ona tapan kitleleri yığın olarak tanımlamıştır. Ona göre devlet, yığınlar için kahramansı bir doruktur. Ve bu yığınlar Nietzsche için çoğunlukla egoist ve görme özürdürler.¹⁹ Nietzsche, birbiri ile rekabet halinde olup, birbirinin gücünü azaltan maneviyatı yüksek bireylerin, yarım eğitilmiş ve maneviyatı eksik kişilerin yüceltmeye çalıştığı tiranlar ortaya çıktıklarında yeniden dayanışma yoluna gittiklerini hatırlatır.²⁰

Nietzsche için özgür ruh, bağımlı olmayan ruhtur. Burada Nietzsche toplumda farklı düşünmeye cesaret edebilen, veya doğası gereği farklı düşünen insanların azınlık olduğunu adeta teyit eder:

“Eğer kişi, kökenine, çevresine, sınıfına, pozisyonuna bakıldığında veya geçerli bakış açılarıyla karşılaştırıldığında beklenenden farklı düşünüyorsa, özgür ruh olarak adlandırılır. O istisnadır: bağımlı ruhlar kuraldılar; ikinciler, özgür ilkelerinin kökeninin ya fark edilme gereksiniminden kaynaklandığını açıklayarak, ya da kişinin özgür davranışlarından kuşku duyulacağını, yani yaptıklarının toplumu bağlayan ahlakla uyumadığını belirterek onu kınarlar.”²¹

Gerek Nietzsche'nin gerekse Mill'in tespitleri aslında tarihsel bir olumsuzluğun merceğinden bakıldığında onların yazmış oldukları dönemde insanlığın gelmiş olduğu konumun tespitleridir. Bu anlamda iki yazarında yapaylığa son derece açık bir merkezin *realizmini* eleştirel bir şekilde yansıttıklarını düşünebiliriz. İkisinin ortak paydası ise esaslı fikirlerin azınlıklardan çıkacağına dair bir inançtır. Bu inancın, ana akım değerlerin sığlaştırıcı ve kuşatıcı etkilerinin düşünen azınlıkları yok etme tehdidi içerdiklerine dair bir kaygıdan ötürü oluşmuş olabileceği düşünülebilir. Azınlığın sığlaştırılmış bir ana akım tarafından boğulmasının ise her

¹⁹ Friedrich Nietzsche, *The Genealogy of the Morals*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s 210

²⁰ Friedrich Nietzsche, *Human, All Too Human*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s 124

²¹ Friedrich Nietzsche, *age*, 2005, s 108

“Siyaset Felsefesi Perspektifinden Demokrasi ve Ana Akım İlişkisi: Çelişki mi, Tutarlılık mı?”
Sinan EVCAN

şeyden çok demokrasiye zarar vereceği açıktır. Bu bağlamda demokrasiyi kendi özünden uzaklaştıracak sığılıkta bir ana akımın hangi mekanizmalarla oluşturulduğuna ve nasıl kurgulandığına bakmakta yarar var.

İtaatkar bir Ana Akımın veya Ortalamanın Kurgulanması

Nietzsche'nin bağımlı ruhlar olarak bahsettiği kişiler genelde ulus-devlet yapılarının kurguladığı eğitim sistemlerine en uygun düşen hedeflerdir. Ulus-Devlet mantığının tek ve sadık tip insan yaratma konusunda nasıl bir program ortaya koyduğunu belki de en kapsamlı olarak 20. Yüzyıl Fransız düşünürü Louis Althusser “Devletin İdeolojik Aygıtları” eserinde ortaya koymuştur. Althusser, üretim araçları yeniden üretilirken, hakim ideolojinin de devlet kurumları tarafından yeniden üretildiğini iddia eder:

“Başka deyişle, Okul (ancak, Kilise gibi başka devlet kurumları da, Ordu gibi başka devlet aygıtları da) bir sürü beceri öğretiyor, ama bunu *egemen ideolojiye tabi olmayı* ya da bu ideolojinin “pratiğinin” egemenliğini sağlayan biçimlerde yapıyor. Tüm üretim, sömürü, baskı görevlileri ve de “ideoloji profesyonellerinin” (Marx) görevlerini “bilinçli olarak” yerine getirmeleri için şu ya da bu oranda, bu ideolojiyi “benimsemiş” olmaları; yani, ya sömürülenler (proleterler) ya sömürenler (kapitalistler) ya sömürünün yardımcıları (yönetici kadrolar) ya da egemen ideolojinin büyük papazları (“devlet memurları”) vb. olmaları gerekir.”²²

Burada Althusser, Marksist söylemde kalarak devletin ideolojik aygıtlarının hakim sınıf olarak varsayılan burjuvazinin işine gelecek değerleri yeniden ürettiğini savunur. Ancak bu aygıtların günümüzde ve yakın tarihte sadece ekonomik bir sınıfı yüceltmek yerine farklı ekonomik sınıflardan gelen kitleleri salt olarak siyasal iktidarın kültürel kodlarına göre programlamaya çalıştığını söylemek belki daha geçerli olabilir. Örneğin “Gramsci’ye göre iktidar [rıza dayanan egemenlik] hegemonik bloktur ve farklı sınıflar/ara sınıflar açık bir şekilde rıza gösterirler. Ona göre iktidar ne sadece üretim ilişkilerinin ne de sadece sınıf mücadelelerinin ürünüdür. Gramsci bu anlamda alt yapı ile üst yapıyı yan yana yazmaya başlayan/yazan bir düşünürdür”²³ İdeolojik aygıtlardan belki de hegemonik gücü en kuvvetli olan eğitim aygıtı, otoriter bir devlet iktidarında, burjuva değerlerini yaymaktan çok, bu iktidarın kültürel, ideolojik ve sembolik değerlerini öğrencilere salt doğru olarak aşlamak, dolayısı ile iktidar ideolojisine sadık

²² Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s 52

²³ Hülya Özçağlar Eroğlu, “Foucault’nun İktidarları”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 49, Sayı 2, Haziran, 2016, s 44

bir ana akım yaratmak isteyebilir. Platon’un daha antik Yunan döneminde anlatmaya çalıştığı tiranlığın hakimiyeti aslında tam da demokrasinin zaafiyetinden ortaya çıkan tiranlığın kültürel değerlerinin ana akım haline dönüştürülmeye çalışılması değil midir?

Michel Foucault’ya göre bir yönetimi kötü kılan hükümdarın kötü olması değil cahil olmasıdır.²⁴ Aynı şekilde Lippmann’a göre bireysel cehaletlerin yekününden kamu işlerini devamlı idame ettirebilecek bir gücün çıkabilmesini düşünebilmek için elimizde en ufak bir delil yoktur. Lippmann’a sorarsak, demokrasi idealinin aşırı hevesinden çıksa çıksa hayal kırıklığı ve işgalci bir tiranlık ortaya çıkacaktır.²⁵

Bu çalışmanın başlarında bahsettiğimiz merkez kayması, yani Rousseau’nun bahsettiği doğa durumundan sözde medeniyete doğru giden yolda hakiki merkezin kayarak yerini yapay merkezlere bırakma sürecinin halkalarından birisi de hakikatli düşünen, sorgulayan, yapay dogmaların yerine akılcı düşünme ve eleştiriyi tercih eden bireylerin, devletin ideolojik aygıtları tarafından önce sayıca azaltılmaları, sonrasında da yalnız ve etkisiz bir konumda bırakılmalarıdır. Düşünen kişiler öyle yalnız bırakılmalıydılar ki Nietzsche’den az önce alıntıladığımız “dayanışma” konumuna asla gelemelidirlir.

Mill ve Nietzsche’ye göre toplumdaki insanların özgürleşemelerindeki temel engel birey olabilmenin önündeki engellerdir. Sıradanlık, basitlik ve sadelik anlamıyla anlaşıldığında her ne kadar toplum özgürlüğü için bir tehdit olarak görülme de ve hatta olumlu karşılansa da, ana akım anlamıyla anlaşıldığında ciddi bir tehdit olabilmektedir. Çünkü esas sorun ana akımın nereden beslendiği, ve de beslendiği şeylere ne kadar inandığıdır. Ana akımın beslendiği algı kaynağı Platon’un tiranlık olarak betimlediği ve komplekslerini yönetsel erkine yansıtan bir iktidar ağı ise ve de bu algı kaynağı toplum üzerinde hegemonik bir etkileme ve ikna etme erkine sahipse; doğal olarak iki soru ortaya çıkar: Birincisi gerçek demokratik bir iklimde tiranlığın ikna edici gücünün ne oranda etkili olabileceği sorusu. İkincisi ise gerçek anlamda demokratik olmayan bir iklimde bir ana akım inancı yaratmanın ne denli kolay olabileceği sorusu. Felsefi anlamda bakıldığında bu iki soru yepyeni bir soru daha doğurur: Gerçek demokrasi nedir? Bu sorunun cevabı ise antik Yunan felsefesinden beri halen tartışılmaktadır.

Günümüzün demokrasi olarak piyasaya sürdüğü demokrasi uygulamasına gelirsek, Althusser’in bahsettiği itaatkar bir ana akım kurgulama pratiği küresel neo liberal eksende halen devam etmektedir. Alain

²⁴ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, çev: Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s 18

²⁵ Walter Lippmann, *Le Fantome du public*, Demopolis, Paris, 2008, s 39

Badiou'nun ironik tespitine göre kapitalizm ve küresel piyasa, komünizmi defnettikten sonra dizgini olmayan bir piyasa ve memleketi olmayan bir demokrasi anlayışıyla yüzyılımızın gerçek anlamının edilgenlikte ve sıradanlığın bilgeliğinde yattığını ilan ettiler. Badiou'ya göre parlamenter temsili demokrasi ortalama ve suya sabuna dokunmayan görüşlerin dünya ölçeğindeki zaferine zemin hazırlamıştır. 20. Yüzyıl, ona göre liberalizmin zafer yüzyılıdır.²⁶ İlk bakışta burada Badiou'nun Mill ve Nietzsche ile aynı şeyi söylediğini ancak paradoksal bir şekilde bazı hususlarda onlardan farklılaştığını düşünenler olabilir. Her ne kadar üç filozof aynı çağın filozofları olmasalar da üçünün de ortak tespitleri sıradan ve ortalama olanın hakimiyetindeki bir dünyanın varlığı ve bunun yarattığı tehditlerdir. Ancak Mill ve Nietzsche'nin birey olmanın önünde engel olarak gördükleri sıradanlığın iktidarını, Badiou liberalizmin zaferi olarak yorumlamıştır. Buradaki tezat aslında düşünsel liberalizmin çoğulculuğa önem atfederek birey özgürlük, hak ve düşüncelerine önem vermesidir. Bu durumda liberalizm Badiou'nun söylediği gibi gerçek anlamda galip gelseydi ana akım yerine özgür düşünen bireylerin çoğunlukta olması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaz mıydı? Burada Badiou'nun söz ettiği liberalizmin daha çok ekonomik anlamdaki neoliberal ideolojiyle örtüştüğünü; Badiou'nun asıl söylemeye çalıştığının ise rekabetçi ve toplumsal eşitsizliklere duyarsız ekonomik neoliberal sistemin küresel ölçekte apolitik, duyarsız ve çıkarıcı tüketim toplumları yarattığı savından ibaret olduğunu hatırlatmak gerekir. Sonuçta sistem bir ana akım yaratmıştır ve de temsili demokrasi, küresel ölçekteki devlet erkinin ana akımla olan ilişkileri çerçevesinde bir yapılanmaya gitmiştir.

Badiou, günümüz demokrasilerinin apolitik ana akım kurgusuna “Demokratik Materyalizm” adını verir.²⁷ Bu kurgulamada sadece vücutlar ve konuşmak önem arzederler. Burada Badiou günümüz baskın değerlerini neredeyse *Sofizmle* bir tutarak; bu değerleri, içeriksiz konuşmaların, içgüdülerinin peşinde koşan vücutların ve de vücutların peşinde koşan içgüdülerin değerleri olarak görür. Badiou'ya göre burada eksik olan şey hakikatlerdir ve de hakikatler olmadan vücutların ve konuşmanın anlamını bulmanın imkansız olduğu bir gerçektir.²⁸ Bu tespit, Platoncu bir çizgi izleyen Badiou'nun, Platon'un meşhur mağara alegorisinden beslenerek gölgelerin, hakikatler olmadığında hakikat rolünü üstlendiklerini anlattığı çok belirgindir. Halbuki bir şeyin hakikatini onun temsilinde bulmak mümkün değildir. Peki buradan temsili demokrasinin de ‘gerçek demokrasi’ ile farklı olduğu gerçeği ortaya çıkmaz mı?

²⁶ Alain Badiou, *The Century*, Polity Press, Cambridge, 2007, s 3

²⁷ Alain Badiou, *Logiques des Mondes*, Editions du Seuil, Paris, 2006, s 9

²⁸ Age, s 12

Küresel Temsili Demokrasinin Gerçek Demokrasinin Özülle Çelişkileri

Temsili demokrasi adını verdiğimiz ve de günümüzde bunun yerine geçebilecek daha işlevsel bir demokrasinin olmadığını iddia ettiğimiz sistem, günümüz filozoflarından Jacques Ranciere’e göre demokrasi değildir. Ranciere, demokrasi ve temsil kavramlarının taban tabana zıt kavramlar olduğunu iddia eder.²⁹ Ranciere’in bu savından yola çıkarak felsefi anlamda bu iki kavramın içeriklerinin zıtlığı konusunda bir sağlama yapmak mümkündür: Siyaseten temsil etmek birisinin yerine yetkili olmak, veya birisinin vekili olmak demektir. Ancak biliriz ki hiçbir irade başkasının eline geçtiğinde aynı irade değildir. Yine biliriz ki demokrasi bir iradenin herhangi bir kısıtlama olmaksızın kendisini var edebilmesidir. Rousseau’nun doğrudan demokraside ısrar etmesinin sebebi işte bu iradenin bir komisyoncuya bırakılmamasının ne kadar önemli olduğudur. Hakikatin kendi gölgesinin esiri olması gibi bir durumdur bu.

Gelgelelim dünyada kendi iradesine güvenmeyen, kendi iradesini tanımayan, kendi iradesini başkalarının iradesinden kurgulayan insanlar çoğunlukta. Bu durumda irade kendisini her daim zinde, disiplinli ve enerjik tutan bir irade olmaktan çıkacak ve de bir gölge irade olarak seçimden seçime, ayda yılda bir oy veren statik bir irade haline dönüşecektir. Bu iradenin dramı ise her seçimden sonra bir kaç yıl, edilgen bir şekilde, gölgesinin nerelere evrildiğini iletişim kanallarından seyretmek olacaktır.

Wendy Brown’a göre günümüz demokrasisinin en büyük ama bir o kadar da yapay olan “ikonu” olan seçimlerin bir pazarlama stratejisinden farkı kalmamıştır. Aynı zamanda, demokrasilerde halkın yönetiminin işlevselleştirilmesi olarak anlam kazanan devletin bugünkü neoliberal fonksiyonu neredeyse bir şirketin yönetim ve işletmesiyle aynı hale gelmiştir.³⁰ Aynı metafordan ilerlersek, Platon’un filozof kralları, günümüzde teknokrat krallara, zaman zaman da oligark krallara dönüşmüşlerdir. Filozof kral ile oligark kral arasındaki temel fark ise filozofun, Platon tarafından idealize edildiği şekliyle, toplumun genel iyiliğini düşünmesi; oligarkın ise belli bazı çıkarların muhasebesini yapmasıdır. Günümüzdeki temel soru ise sadece bazı çıkarların muhasebesini yapan oligarkların halkın çıkarlarını düşündükleri izlenimini pazarlayarak nasıl ezici seçim üstünlükleri kazandıklarıdır.

Burada acaba hep dönüp dolaşıp yeniden önümüze çıkan aynı sorun değil mi? : Toplumun geneli hakikatleri içselleştirebileceği eleştirel düşünce gücüne erişmedikçe devletin ideolojik aygıtları görevlerini oligarkların

²⁹ Jacques Ranciere, *La Haine de la Democratie*, Editions La fabrique, Paris, s 60.

³⁰ Alain Badiou, Kristine Ross, Daniel Bensaid, Wendy Brown, Giorgio Agamben, Jean Luc Nancy, Jacques Ranciere, ve Slavoj Zizek , *Democracy in What State*, Columbia University Press, New York. 2011, s 47

ekmeğine yağ sürececek şekilde yapmaya devam edecekler. Buradaki paradoks da eğitim aygıtlarının eleğinden geçmeden eleştirel düşünce gücüne erişmenin toplum geneli için imkansızlığıdır. Yani tek yapılması gereken-ideolojik aygıtları eleştirel aygıtlara dönüştürebilmektir belki de. Böyle bir durum olabilseydi bu çalışmanın en başında bahsettiğimiz aydınların toplumda azınlık olması durumu da belki ortadan bir nebze kalkabilirdi. Hatta aydın diye bir kavramın varlığı dahi ontolojik anlamda hiç bir anlam taşımayabilirdi çünkü felsefi olarak düşünülduğünde aydın kavramı bir başka kavramın *septomatik* zıttı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramın ismi karanlıktır. Platoncu düşüncede karanlık tam da mağaraya denk gelir. Eğer karanlık olmasaydı, aydınlığın da salt olarak bir anlamı olmayacağı için veya her yer zaten aydınlık olacağı için belki de böyle bir isim üretilmeyecekti.

Yukarıdaki analogi sonucunda yeniden Rousseau'nun *Eşitsizliğin Kökenleri* eserinde anlatmaya çalıştığı doğa durumundaki insanların günümüz insanlarına göre ne denli daha basit ve masum olduklarına dönersek en azından doğa durumundan günümüze geçen zamandaki değişimin bir krokisini siyasi ve felsefi anlamda çıkarabiliriz. İnsanların zaman geçtikçe bitmek tükenmek bilmeyen daha fazla kazanma, daha fazla sahip olma hevesleri doğa durumunda yoktu. İnsan o dönemde ancak bir hayvanın ihtiyacını karşılamak için ne kadar vahşi olması gerekiyorsa o oranda vahşiydi. Fakat Rousseau da biliyordu ki insanlığın teknoloji ve sermaye yolundaki adımları artık geriye dönüşü olmayan adımlardı. Bu gerçekle yüzleşerek ve gelişim ile adaleti nasıl aynı yörünge üzerine oturtabiliriz kaygısından ötürü Rousseau *Toplumsal Sözleşme* eserini kaleme aldı. Bu eserde genel irade kavramını geliştiren Rousseau, demokrasinin katılımcı ve hiç kimseyi dışlamayan bir süreç olabilmesine olanak vermeye çalıştı. Demokrasinin temsili bir boyuta dönmesinin kendi öz anlamından ne kadar kaybettireceğinin taa 18. Yüzyıldan bilincinde olan Rousseau bunun yönetilenler için esaret olacağını belirtmişti. Günümüzde ise bu esaretin boyutu değişmiş, insanları az çok eşitlikçi bir sistemde tutmaya çalışan merkez iyice kaymış, kaygan küresel sermayenin teknik yönetimi bırakın siyasetçileri, teknik bürokratların bile işin içinden çıkamadığı bir sorun haline dönüşmüştür. Wendy Brown'a göre bu yeni demokrasinin, ya da demokrasi olmayan bu demokrasinin adı piyasa demokrasisidir. Bu demokrasinin artık halkın yönetimiyle uzaktan yakından ilişkisi yoktur.³¹ Brown daha da ileri giderek kendi ruhlarıyla barışık olmayan kişilerin ellerine demokrasi gibi bir özgürlük verildiğine belki de en korkutucu olan sonucun yani halk tarafından kaleme alınan faşizmin önümüze çıkma olasılığından bahseder. Brown, demokrasinin çatısı altında barınan, ucu bucağı belli olamayan küresel bir iklimde geleceğine ilişkin güvensizlik taşıyan, kendilerini güden yönetimlere ilgisiz ve bilgisiz kalan

³¹ Wendy Brown, Alain Badiou (vd), 2011, a.g.e, s 48.

antidemokratik kitlelerin kendi özgürlük ve eşitlikleri için oy vermelerini nasıl bekleyebileceğimizi sorar.³²

Demokrasi’yi Kasten Özünden Uzaklaştırmak

Siyasi düşünceler tarihine baktığımızda demokrasinin ideal anlamıyla çoğulculuğu ve insanların kendi kaderlerini kendi elleriyle tayin etmeleri prensibini savunduğunu görürüz. Bu anlamda demokrasinin esas itibariyle özgürlükçü, eşitlikçi ve çoğulcu bir sistem olduğunu düşünebiliriz. Demokrasi ile ilgili temel problemlerin felsefi açıklaması ise iki temel noktada yoğunlaşıyor: Bunların birincisi demokrasinin uygulanmasının temsili iktidar erklerinin sorumluluğuna ve tekeline bırakılması, ikincisi ise demokrasinin yarattığı özgürlük ortamından faydalanılarak iktidar erkleri yaratılması. Jean Luc Nancy’e göre demokrasinin kendi özünde en sevmediği şey iktidardır. Çünkü iktidar kimi zaman milliyet, kimi zaman din, kimi zaman feodalizm şekliyle dışsal bir şiddet pratiğidir.³³

Çeşitli felsefi görüşler; temsiliyetin, cehaletin, iktidarın, gölgelerin, neoliberalizmin ve yapay merkezlerin demokrasinin özüne ne vesilelerle ters düştüklerini açıklamaya çalışırken; bu kadar ulvi ve bir o kadar kırılğan olan demokrasinin getirildiği veya günümüzde büründürüldüğü durumdan ötürü demokrasiyi mi, yoksa demokrasiyi özünden ayıranları mı eleştirmenin daha doğru olduğunu sorgulamak bir açılım yaratabilir. Antik Yunan döneminde bile bir ideal olarak tam özünü bulamamış, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler tarafından bile eleştirilmiş bu sistemin ne geçmişte, ne günümüzde tam anlamıyla iddia edilen özleriyle uyumlu bir pratiğinin uygulanamamış olması acaba insani bir fabrikasyon hatası olabilir mi? Kavramsal olarak demokrasiyi tanımlayan da, onu tanımsal özüyle buluşturmayan da insan olduğuna göre acaba demokrasiyi erişilemeyecek bir ütopya mertebesinde mi düşünmemiz gerekiyor ? Burada Ranciere demokrasinin özünde eşitlikçi bir varsayıma dayandığını, eşitliğin ise doğru liderlik ve stratejiyle yakalanabilecek bir ideal olmadığını hatırlatıyor. Eşitlik Ranciere’e göre içinde bulunduğumuz ana ait bir gerçekliktir. Tarihinde birçok önemli devrimci düşünürü olan İtalya’da gelinen sonuç Berlusconi gibi bir lider olabiliyorsa Ranciere’e göre bu düşünürler çağrılıp sorguya çekilmelidirler.³⁴ Aynı kulvarda ilerleyen siyaset, eşitlik ve demokrasi yaşadıkları anın iplerini tiranlığın eline vermeyecek kadar uyanık davranmak zorundalar belki de. Bunun için de demokrasiyi demokrasi yapan sistemin,

³² A.g.e, s 55.

³³ Jacques Rancière, Alain Badiou (vd), 2011, a.g.e, s 68.

³⁴ A.g.e, s 80.

Platon’un deyiimiyle yasalı demokrasinin, ve sınırsız özgürlüklerin buyurgan bir iktidar içgüdüsüne dönüşmemesi için kendisini koruması gerekebilir.³⁵

Demokrasinin özüyle ilgili en temel sorun ise işte bu korunma refleksiyle başlar. Çünkü korunma refleksi aynı zamanda korunmanın meşrulaştırılması refleksidir. Korunma, sadece miltarist anlamıyla değil, her anlamda bir iktidar, bir güç kullanımı gerektirir. Platon’un asalet ve cehalet arasında yaptığı ince analogide işte tam da bu iktidarına güvenilecek olanlar ve iktidarına güvenilmeyecek olanların ayrımı vardır. İktidarın, kendisi için güvenilir eller olan tüm insanlıktan temsili olarak bazı insanlara devredilmesi ise her şekliyle çoğunluğun azınlığa emanet edilmesidir. En çok oy alanın iktidarı kazandığı günümüz demokrasilerinde bile çoğunluğun azınlığa emaneti gerçeği ortadan kalkmaz; çünkü oy vererek iktidara taşıdıkları kişiler yine de oy veren vatandaşlarla aynı kişiler değildirler ve de emanetçilerdir. Kristine Ross işte tam da bu yüzden günümüzün sanayi anlamında en gelişmiş demokrasilerini bile “oligarşik demokrasiler” olarak tanımlar. Bu oligarşik demokrasilerde kazananlar daima bir avuç dinamik oligarktır. Evet seçimler vardır ancak bu seçimler orta üst sınıfların yükselmesi için kurgulanmış ve sonuçları daha önceden daraltılmış seçimlerdir.³⁶ İktidardakilerin kendilerine seçimle verilmiş emaneti kendilerinin ve bir miktar da kendilerine oy verenlerin çıkar kazanabilecekleri şekilde kullanmalarının uzun vadede toplumun genel faydasına bir katkı sağlamayacağı tarihte sıklıkla görülmedi mi ?Azınlıkları dışarıda tutan bir tutumun ister istemez düşmanlık kazanıcı ve denge bozucu sonuçlar doğurabildiği bir gerçeklik olarak tarihte yaşanmadı mı?Demokrasinin özü olan şey ise ne temsil ne de çoğunluktur aslında. Çoğulculuk, çoğunluğun; katılım da temsilin yerine geçmelidir. Bu demokratik prensipleri koruyabilecek kişiler de Rousseau’cu bir ifadeyle ancak ve ancak halkın genel faydasını kendi çıkarlarının üzerinde görebilecek kişilerdir. Aksi taktirde, Slavoj Zizek’in tabiriyle, temsil edenler ister istemez temsil edilenlerin üzerinde bir tahakküme sahip olacaklardır.³⁷ Bu duruma Badiou’cu bir bakış açısıyla ‘temsilin temsiliyete karşı aşırılığı’ ismini verebiliriz.

Günümüzde temsili demokrasinin ince ayarı, merkez değerlere göre konumlanmış ortalama kitlelerin iradelerinin şekillendirilmesinden geçiyorsa; belki de çoğunluğu sağlayan bu değerlerdeki kurgulamanın kasıtlı olarak devlet ve küresel çıkarlara hizmet edecek şekilde yapıldığını düşünmek yanlış olmaz. Slavoj Zizek’ göre günümüzün *hegemonik* kurgularının olmazsa olmaz iki içeriğe sahip olmaları gerekmektedir:

³⁵ Alaaddin Şenel, *SiyasalDüşüncelerTarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2013, s 165.

³⁶ Kristine Ross, Alain Badiou (vd.), 2011, op.cit., s 98

³⁷ Slavoj Zizek, Alain Badiou (vd.), 2011, op.cit., s 118

Bunlardan bir tanesi otantik bir ‘halk’, diğeri ise onu sömürü ve baskıyla tahrif etme mekanizmalarıdır.³⁸ Bu kurgulamanın entelentüelleri, ezilmişleri, sığınmacıları, eleştirel düşünceye sahip olarak yetişmek isteyen öğrencileri marjlara atarak sadece kendisini yani kurgulayıcıyı güçlendirmesi; zaten özünden yani halkın genel iradesinden kopmuş bu sistemin demokrasi ismini sadece vitirinde tuttuğunu ama kavramsal hakikatini ona teslim etmediğini göstermiyor mu? David Held bu konuda eşitlik, özgürlük ve adaletin ancak üretim araçlarının toplumsallaşmasına yönelik mücadeleyle oluşabileceğini söylüyor ve her bireyin özgür gelişiminin ancak kollektif özgür gelişimle mümkün olduğunu belirtiyor.³⁹

Sonuç: Yapay Merkezi Yeniden Doğal Yerine Çekmek

Merkeze kendi bireysel çıkarını yerleştiren ve iktidarını bu çıkarı korumaya dayandıran herhangi bir yönetimin demokrasiyi bugün hakikatli bir şekilde kurgulayamayacağı açıktır. Bu tanımda elit olanın cahil olana karşı bir ayrıcalığı da yoktur. Tarih göstermiştir ki aristokrat İngiliz kralları bile iktidar ve ayrıcalıklarını terk edip halkla paylaşmaları istendiğinde buna karşı çok dirençli davranmışlardır. Platon, filozof krallarını her ne kadar eşitlikçi bir sistem için kurguladıysa da, halkın iyiliğini kendi öz iyiliği gibi hatta onun da önünde görece bir filozof kralı gerçekmiş gibi tahayyül etmek aslında çok da inandırıcı olmayabilir. Soru temsiliyet boyutuna geldiğinde, ne cahil bir tiranın, ne soylu bir kralın ne de herhangi bir parlamentonun, demokrasiyi özüne kavuşturucu bir kudrete tam olarak sahip olmasının mümkün olmadığı görülüyor. Rousseau bu imkansızlığı şöyle açıklıyor:

“Sözcüğü tam anlamında alırsak, diyebiliriz ki, gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve var olmayacaktır. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamu işleriyle uğraşmak için halkın ara vermeden toplanması düşünülemez ve bu iş için yönetim biçimi değişmeden komisyonlar kurulamayacağı da kolayca anlaşılır.”⁴⁰

Rousseau’nun burada yönetim biçimi değişikliği ile kastettiğinin temsili demokrasiden uzaklaşmak anlamına geldiği düşünülebilir. Bu durumda demokrasinin en azından düşünsel anlamda işlevsellik kazanmasının tek yolunun ortalamanın, ana akımın veya genelin bir düşünce devrimi geçirmesi olduğu ortaya çıkıyor. Bu düşünce devriminin; çoğulculuk, katılım, eşitlik, hakikatler, adalet ve genel irade kavramlarına öncelik verip;

³⁸ Slavoj Žižek, *The Ticklish Subject: The Absent center of Political Ideology*, Verso, London, 2000 s 189.

³⁹ David Held, *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 2006, s 230.

⁴⁰ Jean Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s 62.

bu kavramları bireysel çıkarlar, çoğunlukçuluk, hiyerarşi, temsil ve neo liberalizm kavramlarının yerine yerleştirebilmesinden geçtiğini anlayabilmek belki de demokrasinin de özüne dönmesi için bir açılım oluşturabilir.

Demokrasinin düşünsel tutkalı yine Rousseau’cu bir kavram olan genel irade kavramıdır. Bu kavramın ontolojik özünü Rousseau en kısa şekliyle şöyle betimler: “İradeyi genel yapan oyların sayısından çok onları birleştiren ortak yararadır”.⁴¹ Ortak yarar gözetildiği zaman çoğulculuğun da, eşitliğin de, adaletin de yörüngelerine doğal olarak oturmaları ve aslında bir demokrasi kültürünün de bu sayede yerleşme fırsatı bulabilmesi beklenebilir. Ortak bir yarar etrafında bütünlükçü bir birleşmenin tek riski ise bireysel özgürlükler ile ilgilidir. Chantal Mouffe’a göre bütüncül bir ortak yarar oluşturmaya çalışmak günümüz koşullarında bireysel özgürlükleri kısıtlayacaktır. Mouffe, bu durumda komüniteryen ve liberal geleneklerin harmanlanarak yeni bir vatandaş profilinin ortaya konulduğu çoğulcu ve radikal bir demokrasinin bir proje olarak geliştirilebileceğini düşünür.⁴² Bu harmandan eşitlik ve bireysel özgürlüğün bir arada yaşayabildiği bir formül çıkabilir. Etienne Balibar’ın fikir babası olduğu *Egalibérté*⁴³ kavramı bu konuya bir çözüm bulma iddiasındadır. Balibar’a göre *égalibérté* en kısa haliyle halk egemenliği ve içerisinde dışlanma barındırmayan bir özerkliğin birleşimidir.⁴⁴ *Egalibérté*, Mouffe’un bahsettiği tarz radikal bir demokrasinin, ne liberal ne de sosyalist gelenekleri dışlamadan oluşabilmesinin kavramsal bir anahtarıdır. Kısacası Mouffe ve Balibar’a göre demokrasi, özü itibarıyla eşitliği ve özgürlüğü birlikte yaşatabilme sanatıdır.

Felsefi anlamda ve de bu çalışmada adı geçen filozofların düşünceleri temelinde bir sonuç çıkarmak gerekirse ana akım veya ortalama kavramı sistemik oluşumun bir aynasıdır. Sistemler ontolojik olarak baskın inançların bir çekirdeğe veya merkeze yığılmasıyla ve o çekirdeği bir yörüngeye oturtmasıyla ortaya çıkarlar. Doğal merkezler mümkün olduğu kadar yaşamsal ihtiyaçların yeterli seviyede karşılanması esasına göre oluşurlar.

Yapay merkezler ise yeterli olan ile yetinmeyip daha fazlasını isteyen iktidar erklerinin çıkara dayalı kurguladıkları merkezlerdir. Yapay merkezlerin kurgulanmalarını ‘dürtüsel akılcılık’ kavramıyla da

⁴¹ A.g.e, s 30

⁴² Chantal Mouffe(Ed.), *Democratic Citizenship and the Political Community in Community at Loose Ends*, edited by the Miami Theory Collective, University of Minnesota Press, Mineapolis, 1991, s 72.

⁴³ *Egalibérté*, tam olarak Türkçeleştirilirse ortaya Eşözgürlük gibi *hybrid* (melez) bir isim ortaya çıkar. Etienne Balibar’ın önerdiği bu kavram eşitlik ve özgürlüğün iç içe geçmesinden oluşmuştur. Balibar eşitlik ve özgürlüğün beraber yaşayabilmesini sivil evrenselliğin en önemli koşulu olarak görür.

⁴⁴ Etienne Balibar, “Is a Philosophy of Human Civic Rights Possible? New Reflections on Equaliberty”, *The South Atlantic Quarterly*, 103:2, 2004, s. 111.

açıklayabiliriz.⁴⁵ Dürtüsel akılcılık, *kolonyalist* Batı'nın elindeki sermaye ile yetinmeyip yeni sermayeler ve yeni zenginlikler peşine düşmesinin kavramsal tanımı olarak düşünülebilir. Dürtüsel akılcılıkta, aklın dürtüleri, dürtülerin de akli indükleyerek daha fazla kazanma, daha fazla sahip olma, dünyadan elde edilebilecek hazları maksimum seviyeye çıkarma iddiası ve arzusu vardır. Bu arzunun doğal olmayan yanı ise doğanın kendi iç dengesinde, *rasyonalizme* sahip olmadığını iddia ettiğimiz hayvanların dahi kendi ihtiyaçlarından fazlasını biriktirmek gibi bir reflekslerinin olmamasıdır. Dolayısıyla *kolonyalist* 'dürtüsel akılcılığın' zıttı, gerek Rousseau'cu 'doğa durumunda', gerekse hayvanlar aleminde salt bir dürtüselliktir. Bu dürtüsellikte hesap ve kitap yoktur. Rousseau'nun *Eşitsizliğin Kökenleri* eserinde konu olan bir Karayip yerlisinin tasviri aslında salt dürtüsellik ne anlama geldiğini açıklar. Rousseau'ya göre Karayip yerlisi o kadar masumdur ki “sabah size sattığı pamuklu yatağına akşam tekrar ihtiyacı olduğunu hissettiğinde onu sizden tekrar satın almak ister.”⁴⁶ Bu örnekte de görüldüğü gibi salt dürtüsellikte en ufak bir gelecek ve çıkar hesabı yoktur. Salt dürtüsellik fütursuz bir masumiyettir. Lafontaine'nin *Fabllerinde* kış için yiyecek biriktiren karınca bile bunu karınca zekasının hesapçılığında değil, var olma dürtüleri ile yapmaktadır.⁴⁷ Dürtüsel akılcılıkta ise orta ve uzun vade için çıkar ve kazanç *maksimizasyonunun* akılcı yöntemlerle kurgulanması en temel içgüdüdür. Akılcılığın aynı zamanda içgüdüsel olması ise insana ait bir paradokstur.

Demokrasi kavramını ve modern dünyayı ele aldığımızda ise 'dürtüsel akılcılığın' karşısına koymamız gereken kavram 'evrensel akılcılık' kavramı olabilir. 'Dürtüsel akılcılık' ve 'evrensel akılcılık' arasındaki temel farklar aslında siyasi anlamda evrensel ve küresel olan arasındaki farkların birer yansımalarıdır. Evrensel olanın nüvesinde sevgi, adalet ve eşitlikçi bir materyel denge yatarken, var olduğu şekliyle küresel olanın nüvesinde esasen sermaye akışkanlığının ve piyasanın *efektif* bir şekilde yönetilmesi yatmaktadır. Piyasa, küresel sistemde artık bir araç değil bir amaçtır. Michel Foucault'ya göre 16. ve 17. yüzyıllarda piyasa temel olarak bir adalet sahası idi. Piyasanın adaletli kabul edilmesinin nedeni, piyasanın belirlediği satış fiyatının hem teorisyenler, hem de aktörler tarafından adil olarak kabul edilmesiydi.⁴⁸ Foucault, bu sistemin 18. Yüzyıldan itibaren değişmeye başladığını ve piyasa düzeninin doğal mekanizmalara uymak durumunda bırakıldığını söyler. Foucault'ya göre piyasanın bu yeni yapısında artık iyi bir yönetimin aynı zamanda adaletli bir yönetim olmak zorunluluğu

⁴⁵ Sinan Evcan, op.cit, s 175-209.

⁴⁶ Jean Jacques Rousseau, 2002, op.cit., s 12..

⁴⁷ Jean de Lafontaine, *The Complete Fables of Jean Lafontaine*, University of Illinois Press, Illinois, 2007.

⁴⁸ Michel Foucault, ob.cit., s 27

kalmamıştır.⁴⁹ Foucault'nun burada bahsettiği 'doğal mekanizmaların' aslında bildiğimiz doğaya ait olan değil, piyasanın kendi iç işleyişinin doğasına ait olan mekanizmalar olduğunu söylemekte fayda var. Kısacası yönetimlerin iyi ve kötü olarak değerlendirilmeleri de artık bu iç işleyişin doğasını bir anlamda akışına bırakmalarından geçiyor. Yani piyasanın kendi iç mantığını adaletin önüne koymaktan.

Foucault'nun tespitini tamamlayıcı olarak Edward Herman ve Noam Chomsky, küresel güç dengesinin kendisini artık geriye dönüşü olmayan bir biçimde ticari sistemlere yani sermayenin küresel ölçekte akışkanlığına bıraktığını gözlemlemişlerdir.⁵⁰ Sermaye akışkanlığı her ne kadar insanda temel bulan arz ve talebin akışkanlığı olsa da sonuçları itibariyle insanın kontrol edemediği bir simülasyon haline dönüşmüştür. Bu simülasyonda merkez, ihtiyaç eksenli olmaktan çıkarak kazanç ve çıkar eksenli bir hale gelmiştir. Bu tarz bir sistemin ana akımları da ister istemez aynı merkezin kurgusuna göre şekillenmişlerdir. Kitle iletişim araçları ve devletin ideolojik aygıtları çıkar eksenli konum alan, fazla düşünüp sorgulamayan kitleler yaratmayı bazı ayrıcalıkların korunması için yeğ tutmuşlardır. Bu aygıtlar yapay merkezlerin daha da sağlamlaşmaları için ana akım kitleleri belli bir yörüngede tutabilecek bir takım sembolik inanç merkezlerini eğitim yoluyla kitlelere aşımışlardır. Merkez bu ekseninde oluştuğu için düşünen, sorgulayan ve akılcılığı esas alan kişiler toplumda merkezin dışında ve azınlık olarak yerlerini almak durumunda kalmışlardır.

Demokrasi kavramı da merkez kaymasının en baş mağdurlarındandır. Demokrasi ancak ortalama değerlerin doğal bir merkezde oluştukları takdirde 'halkın kendi kaderini tayin etmesi' amacına ulaşabilecek bir kavram iken, yapay merkezlerde ışığını arayan temsili bir tünel haline dönüşmüştür. Ortalamayı ışığa doğru çekmek gerekliliğinden bahseden Mill veya yüzlerce yıl önce ortalamanın tiranlığa dönüşmesini öngören Platon; ortalamanın demokrasiyle bir tezat oluşturma riskini kavramışlardı. Bu aslında ne ortalamanın vasatı olmasıyla, ne de özünden kötü olmasıyla ilişkiliydi. İkisinin de asıl kaygısı ortalamanın nasıl şekillendirildiği ile ilişkiliydi. Burada ise demokrasinin belki de en büyük paradoksu ile karşı karşıya geliyoruz. Demokrasi özü itibariyle insan iradesine saygı duyan bir rejim olduğu için o iradenin kolayca şekillendirilebilmesine olasılık vermez. Yani kendi özünü kendinden koparabilecek oluşumlara karşı fazla masum kalabilir ve hatta o oluşumlara özü itibariyle destek çıkabilir. Çünkü demokrasi kendi merkezinin kendi değerleriyle bezenmiş olduğunu varsayar. Mill ve Platon'un düşündüklerinin aksine demokrasinin kendi iç mantığına göre henüz demokrasiye hazır olmayan bir insan kitlesi yoktur. Buradan da aslında genel,

⁴⁹ Michel Foucault, a.g.e, s 28

⁵⁰ Edward Herman ve Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 1988, s XV

“Siyaset Felsefesi Perspektifinden Demokrasi ve Ana Akım İlişkisi: Çelişki mi, Tutarlılık mı?”
Sinan EVCAN

ortalama veya ana akım olarak adlandırabileceğimiz değerlerin demokrasinin aslında çimentosu oldukları gerçeği ortaya çıkar. Buna rağmen, yapay merkezlerin oluşturduğu ana akım değerler demokrasiyi Wendy Brown’un söylediği gibi bir pazarlama stratejisi haline dönüştürmüşler ve kendilerini demokrasiye özünde karşıt bir konuma getirmişlerdir. Felsefi ve pratik anlamında tarih boyunca bir çok eleştiriye maruz kalmış demokrasi kavramını özüne döndürmenin tek yolunun onun gerçek anlamını ana akım değerler ile, ana akım değerleri de demokrasinin iç mantığıyla eşitlemek olduğu anlaşılıyor. Platon zamanında ana akım değer olan *Sofizm*, günümüzde ana akım değer olan ‘küresel neoliberalizm’ ile aslında çok büyük bir tezat oluşturmuyor. Belki de burada altı çizilmesi gereken en büyük tezat, 25 yüzyıl arayla iki ana akımın da demokrasiyle tezat içinde olmalarıdır.

“Siyaset Felsefesi Perspektifinden Demokrasi ve Ana Akım İlişkisi: Çelişki mi, Tutarlılık mı?”
Sinan EVCAN

KAYNAKÇA

- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- Balibar, Etienne, “Is a Philosophy of Human Civic Rights Possible? New Reflections on Equaliberty”, *The South Atlantic Quarterly*, 103:2, s. 311-322, 2004.
- Badiou, Alain, *Etre et Evenement*, Editions du Seuil, Paris, 1988.
- Badiou, Alain, *Logiques des Mondes*, Editions du Seuil, Paris, 2006.
- Badiou, Alain, *The Century*, Polity Press, Cambridge, 2007.
- Badiou, Alain, Kristine Ross, Daniel Bensaïd, Wendy Brown, Giorgio Agamben, Jean Luc Nancy, Jacques Ranciere, ve Slavoj Zizek , *Democracy in What State*, Columbia University Press, New York. 2011.
- Eroğlu, Hülya Özçağlar, “Foucault’ nun İktidarlari”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 2, Haziran, 2016, s. 39-54, 2016.
- Evcan, Sinan, *La Politique à Travers Lautreamont: L’eners d’une raison instinctuelle*, Harmattan, Paris, 2009.
- Foucault, Michel, *Biyopolitikanın Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Hegel, G.W.F, *Lectures on Natural Right and Political Science: The First Philosophy of Right*, University of California Press, Berkeley, 1995.
- Hegel, G.W.F, *Elements of the Philosophy of Right*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Held, David, *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 2006.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Printed for Andrew Crooke at the Green Dragon in St Pauls Church Yard, 1651.
- Herman, Edgar ve Chomsky, Noam, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 1988.
- Lafontaine, Jean de, *The Complete Fables of Jean Lafontaine*, University of Illinois Press, Illinois, 2007.
- Lippmann, Walter, *Le Fantome du public*, Demopolis, Paris, 2008.
- Machiavelli, Nicholo, *Prens*, Can Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mill, John Stuart, *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIX - Essays on Politics and Society Part II*, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady, University of Toronto Press, Toronto, 1977.
- Mill, John Stuart, *On Liberty*, Yale University Press, Yale, 2003.

“Siyaset Felsefesi Perspektifinden Demokrasi ve Ana Akım İlişkisi: Çelişki mi, Tutarlılık mı?”
Sinan EVCAN

- Mouffe, Chantal (Ed.), *Democratic Citizenship and the Political Community in Community at Loose Ends*, edited by the Miami Theory Collective, University of Minnesota Press, Mineapolis, 1991.
- Nietzsche, Freidrich, *Human, All Too Human*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Nietzsche, Freidrich, *The Genealogy of the Morals*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Platon, *Devlet*, Bordo Siyah Yayınevi, 2005.
- Ranciere, Jacques, *La Haine de la Democratie*, Editions La fabrique, Paris, 2005.
- Rousseau, Jean Jacques, *Discourse on the Origins of Inequality (1751)*, Translated by G.D.H.Cole. Printed in Academic Journal *End of Nature*, Spring, 2002.
- Rousseau, Jean Jacques, *Toplumsal Sözleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Şenel, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2013.
- Yılmaz, Bayram, “John Stuart Mill’in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 7, s. 57-68, 2014.
- Zizek, Slavoj, *The Ticklish Subject: The Absent center of Political Ideology*, Verso, London, 2000.

“Siyaset Felsefesi Perspektifinden Demokrasi ve Ana Akım İlişkisi: Çelişki mi, Tutarlılık mı?”
Sinan EVCAN